

Sütő András levelei Illyés Gyulához

két író csaknem harmincéves kapcsolatát Sütő Andrásnak Illyés Gyula hagyatékában megmaradt és alább közölt öt levele semmiképpen nem érzékeltetheti. Volt-e vajon több levél? Elvesztek-e, vagy még lappanganak valahol? Ha volt is, bizonyos, hogy kettejük valódi párbeszéde nem levélben folyt, hanem a nagyobb nyilvánosságtól elzárta, esetleg tihanyi vörösbor mellett, kisebb társaságban, illetve a legszélesebb nyilvánosság előtt, tanulmányokban és egymásról írt méltató mondatokban. Az alábbi levelek érdekessége az lehet, hogy esetleg önmagukban is érzékeltetik a szellemi emberekre nehezedő fojtott léghő, a romániai magyarok magyar szóhoz jutásának és publikációs lehetőségeinek változó és nyomorúságos körülményeit e három évtizedben.

Lássuk tehát mit mondanak a leírt szavak és milyen tények húzódnak meg mögöttük.

Illyés Gyula 1956 januárjában ismerte meg Sütő Andrást, negyedik erdélyi útja alkalmából. Marosvásárhelyről hazatérve, a *Színház és Mozi* 1956. március 8-ai számában, a *Székegyházi tudósítás*ban elmondja, hogy a Magyar Autonóm Terület központjába a *Fáklyaláng* 100. előadására hívták meg. Szavaiból bizakodás érződik ki, hősi munkának tartja az erdélyi magyar színészek, művészek tevékenységét, melyet Romániában elismerés övez – írja –, és sajnálja, hogy erről a magyar főváros nem ejt szót. Hasonló hangnemű hat héttel később a *Művelt Nép* 1956. április 29-ei számába *Románok, magyarok segítsük egymást!* címmel adott interjúja. Úgy látja, a magyarságot fenyegető árnyak eloszlanak. Felsorolja a jelentős erdélyi magyar írókat, költőket, művészeket és a fiatalok között elsőként említi Sütő Andrást. Bár Illyés 1956-os kötetét, a *Kézfogásokat* nem engedték be hivatalosan Erdélybe – s a román pártpolitika szellemében Tamás Gáspár lenacionalistázta a költőt, talán mégsem mondhatjuk túlzottnak derűlátását. Hiszen 1956 első felében nemcsak Magyarországon volt némi enyhülés, hanem Erdélyben is. „...a háború után féltettem az ottani magyarságot, a magyar írást” – mondja Illyés ebben az interjúban – de „úgy látszik az árnyak eloszlottak”.¹ A beszélgetést azzal fejezi be, hogy: „...menjenek innen minél többen írók, zenészek, képzőművészek. S onnan is jöjjenek: románok, magyarok egyaránt... Segítsük egymást!”

A kapcsolatteremtés reménye és a kibontakozás lendülete Erdélyben, úgy látszik, még másfél évvel később, fél évvel a magyar forradalom leverése után is érezhető volt. Sütő András bízott benne, ezt támasztja alá Illyés Gyulának írott első levele 1957. május 5-én:²

Kedves Gyula bátyám,

Régen volt az amikor minálunk jártatok, mi minden történt azóta, mi minden megesezt, azt se tudjuk, hogy és mint vagytok, hogy belőtték-e az ablakotokat, hogy jó egészségben talál-e titeket ez a levélke. De abban biztos vagyok, hogy dolgozol, s éppen ezért nem okvetetlenkedem hosszú lére eresztett bevezetővel, hanem elmondom, mivel zavarnálak.

Irodalmi évkönyvet szerkesztek. Mikszáth hagyományát próbáljuk itten feléleszteni. Tavaly is szerkesztettünk egyet, de rossz volt, unalmas, sivár és rövidlátó. A takaró futotta volna, de a szerkesztő nem mert nyújtózni; arra gondoltam, megpróbálom magam, talán jobbat sikerül megszerkesztenem; olyat, amelyben a te írásod is megtalálható. S mostmár abba is hagyom a forgolódást; kedves Gyula bátyám, küldj nekünk valamit az írásaidból. Felesleges ugyebár hozzátennem, hogy megtisztelnél vele, s mi megörvendeztetnők az olvasót, akit te már látbattál a Fáklyaláng marosvásárhelyi előadásán. Küldj verset, prózát vagy drámarészletet, bármit, amiről úgy gondolsz, hogy hasznára van az itteni magyarnak s románoknak, akikhez – ha lefordítják – ugyancsak eljut az évkönyvünk.

*Szíves válaszodat várva szeretettel üdvözlünk téged s kedves feleségedet, Flórát is.
Marosvásárhelyt 1957. május 5-én*

Sütő András

A levél eleji célzás a budapesti utcai harcokra telitalálat volt, mert a házunk ablakai ugyan nem törtek be 1956 novemberében, de egy nagy hatóerejű lövedék a ház padlásán robbant föl, mindent elpusztított, és elvitte a fél tetőt. Úgy-szintén elgondolkodtató a mondat második felében az utalás apám egészségi állapotára: Sütő balsejtelmének a kifejezése-e, vagy eljutott hozzá Illyés Gyula rossz idegállapotának híre, az összeomlása, amiről anyám június elején így értesítette apám egy másik, külföldön élő jó barátját: „Gyula... jelenleg megint betegen fekszik, kórházban. Egy igen dicsért módszerrel, altatással gyógyítják. Reméljük, hogy hamarosan rendbejön...” Nyilván Illyés semmit sem tudott az évkönyvbe adni.

Sütő ugyanezen a napon hasonló tartalommal küldött levelet Tamási Áronnak, tőle is írást kérve.³ A tervezett évkönyv azonban nem jelenhetett meg, sőt, – ahogy Sütő egyik monográfusa, Ablonczy László írja – „az 1957. június–júliusi pártplénum tartósította a Dej-politika dogmatikus szellemét. Ennek nyomán letartóztatási, megfélemlítési és párttisztogatási akciókat kezdtek.” Megindult az 1956-os magyar forradalom erdélyi megtorlása.

Tíz év telt el, míg Sütő András újra Illyés Gyulához fordult most már egy Romániában kiadott versválogatást mellékelve. Dátum nélkül, de bizonyára 1967 első felében írta a következő levelét:⁴

Kedves Gyula bátyám!

Két hajdan küldött verseskönyvedért cserébe én most örömmel s mi tagadás, büszkeséggel küldöm a minálunk megjelent új Illyés-kötetet, ha netán a Kiadó ebben meg nem

előzött volna. Az öröm s az elégedettség annak is szól, hogy tudtommal igen-igen hosszú idő óta ez az első Illyés-verseskötet – minálunk.

Ha tévedtem néhol a válogatásban, bocsásd meg nekem.

Szeretettel köszönt
Sütő András

Sütő András hagyatékában talán megtalálható az a két kötet, amelyet apám korábban eljuttatott hozzá. A „minálunk megjelent új Illyés-kötet” pedig *Illyés Gyula legszebb versei*, A. E. Baconsky előszavával, a bukaresti Ifjúsági Könyvkiadónál jelent meg 1966-ban. A kis füzet 54 versét Sütő András válogatta, felelős szerkesztője Petre Judit volt, a belső borítóra Borsos Miklós Illyés rézkarc portréját tették. A könyvecske 1967-re készült el, 2000+120 példányban.

Nem ez volt az első Illyés-kötet Romániában. Még 1933-ban jelent meg a Gaál Gábor-féle *Hősökről beszélek*, és 1945-ben pedig, szintén Kolozsvárott, a *Honfoglalók között*.⁵ Ahogy a könyvritkaságok szenvedélyes kutatójától és gyűjtőjétől, Tasnádi Gábor barátomtól tudom, az Ifjúsági Könyvkiadó Bukarestben 1956-ban és 1965-ben két mesekönyvet is kiadott Illyés Gyulától, *Kilenc*, illetve *Az aranykőles* címmel. Az *Illyés Gyula legszebb versei* egy sorozat darabja volt, de sem ez, sem a mesekönyvek nem kerültek magyarországi forgalomba.

Sütőnek a levelére apám köszönőlevéllel válaszolt. Sütő maga így ír erről viszszetekintve: „Jómagam valamikor a hatvanas évek közepe táján Anatol Baconskyt győztem meg: írjon előszót az Illyés legszebb verseiből készült válogatásomhoz. S mivel őt akkor „mint nacionalistát” még ugatni kezdték, itthoni kiadását tekintélyes jó nevű román költő előszavával próbáltam megkönnyíteni. Jól számítottam! Fejcsóváló, sunyi cenzorok morgolódtak ugyan: mit nekünk Illyés meg az ő csicskása, Sütő! – Baconsky nevének láttán, vallomásos előszavának olvastán megenyhültek. „Élvonalbeli román! Ne haragítsuk magunkra!”

Illyés levelében jelezte örömét, hogy versei nálunk is megjelenhettek, a köszönet és az elismerés meleg szavait bízva rám: adjam át Baconskynak, aki valóban euréper volt; az egyetemes irodalom szerelmese, román közvetítője. Szellemi nyitottságáért kezdetben a zsdanovisták, azután a dilettáns nacionalisták verték el rajta minden „hazaffyas vizit” alkalmával a port. Függetlenségében Baconsky minden fanatikus kurzust kibírt. 1977-ben földrengés áldozata lett.”⁶

Sütő következő levele 1967. szeptember 12-én továbbra is bizakodó:⁷

Kedves Gyula bátyám!

Figyelmed jólesett; csak megerősített abban a bitemben, hogy a válogató szándék s a kiadás ötlete jó órában született. Hadd mondjak el erről egyet-mást. Ha nem tévedek, minálunk a Móricz Zsigmond kollégium hozott ki tőled egy versesfüzetkét. Középiszkolai diákként annak a megszületése körül buzogtam Szabó István inasaként. (Ő volt a kollégiumi igazgató.) De annak már húsz esztendeje elmúlt. Azóta versben semmi. Ilyen hullámra amolyan hullám, míg végül a mai magyar költészet legnagyobbjai bekerültek a tankönyveinkbe. Ez volt a pajzsom a könyvecske kibozatalában; a tankönyv. Kiderült

újra, hogy kiadóink többet tehetnének, mint amit idáig végeztek. Ha némely szerkesztő – vagy másfajta ember – nem rajzolna macskát a falra, hogy azután egérnek képzelje magát, s rettegjen. Petre Judit, az Ifjúsági Kiadó vezetője szó nélkül elfogadta javaslatomat; s míg mások a meggondolás bokraiban cöccögtek, mi gyorsan kiboztuk a könyvet. Igaz, hogy Baconskyt vettem magam mellé; ez már az én másfajta meggondolásom volt. Baconsky – sok más román költővel együtt – igaz barátja a magyar irodalomnak.

A kötet úgyszólván órák alatt fogyott el. A napokban jártam Gyergyóban és környékén; már falun sem kapható. Némely kritikus persze mint légy az ökör füleiben elzümögte, hogy ez hiányzik, meg amaz. A Bartók például. Nem az én bűnöm, hogy hiányzik. Majd legközelebb. Tervem, hogy újabb verseskötetedet hozzuk ki most már az Irodalmi Kiadónál. (Úgy tudom: készül vagy elkészült már a Puszták népe román fordítása is.) Hiányolták, hogy semmit sem válogattam a Dólt vitorlából. Nem is tehettem; a válogatás korábban készült s minálunk a „nyomdai lefutási idő” eléggé hosszadalmas még.

Újabb köteted ügyében, remélem, rövidesen jó hírt mondhatok. A magam részéről mindent megteszek, hogy ott folytassuk, ahol a Fáklyalánggal (a 100. előadással) abbahagytuk. Sok eső esett azóta.

Szeretnék még egyszer Tihanyban veled egy pohár vörös bort meginni. Egyelőre sajnos nem mehetek. De talán...

*Addig is szeretettel ölel:
Sütő András*

A levél elején említett, a Móricz Zsigmond kollégium által tervezett kötetnek, a *Bátrabb igazságokért!* volt a címe. Előkészítő munkáinál a még diák Sütő András a kollégium diákigazgatójának, Katona Szabó Istvánnak segédkezett. A könyv azonban csak fél évszázad múlva, 1996-ban jelent meg. Történetét az elkésett kiadvány gondozója, Kántor Lajos mondta el az elő- és utószóban.⁸ Ennek lényege, hogy Katona Szabó István, aki Illyés Gyulát az 1945-ös romániai útja során ismerte meg, meghívta őt az 1946-os március 15-ei ünnepségekre, és egy kötet kéziratos verset kért tőle kiadásra. Illyés Gyula nem, de egy köteg vers meg is érkezett, első oldalán a következő mondattal: „E könyv teljes jövedelme a szegény sorsú erdélyi magyar diákoké, a kolozsvári Móricz Zsigmond Kollégiumé”, kiadására azonban már nem kerülhetett sor. A versek gépiratos másolatát a következő levél kíséretében őrzöm a gyatékban:

1947. június 13-án

Kedves Bátyánk!

Személyi hanyagság és felelőtlenység folytán, – amely ma annyira jellemzi az egész erdélyi közéletet – jökésőre küldjük a kézirat másolatát. Könyvkiadónk közel egy év óta nem működik. Erdély többi könyvkiadói – anyagiak híján – még kedves Bátyánk verseskötetét sem képesek kiadni. Ezekután az Erdélyi 48-as Ifjúsági Bizottság vette teröbe, hogy kiadásához megfelelő anyagi alapot teremtsen.

A további meleg kapcsolatban bízva

*Tisztelettel
Kabán Ferenc*

A kötet verseinek nagy részét ekkor Illyés Gyula a *Szembenézve* kötetben a Révai Kiadónál közölte néhány változtatással, módosítással.

A Sütő levelében említett „újabb kötet” viszont két évvel később, 1969-ben valóban megjelent a bukaresti Irodalmi Könyvkiadónál 382 oldalon. Másfélszáz versnél többet tartalmaz. Kántor Lajos végezte a válogatást, ő írt előszót is hozzá. Címe *Világszerzés*, máig az egyik legjelentősebb külföldön megjelent Illyés-verseskönyv.

A Puszták népe első román kiadása 1957-ben jelent meg, Emil Giurgiucă fordításában.

Ezután majdnem újabb évtized telt el a negyedik levélig, amely így szól:⁹

M(aros)v(ásárbely), 1975. február 15.

Kedves Gyula bátyám!

Ha netán kezembe került a Kortárs februári száma, vehetted észre, hogy a szolgálatos olvasószerkesztő bizony elszunyókált az én írásom fölött, minek a címe: Engedjétek hozzám jönni a szavakat! Ebben az írásomban egyik versedből idéztem néhány sort, és most döbbenet olvasom a szedőmester súlyos félreértésének következményét. Megkérlek: ha lehetséges, ne haragudj ezért reám, nem vagyok bűnös a dologban. Kovács Sándor Ivántól helyreigazítás közlését kértem. Ha igaz, májusban az Írószövetség vendégeként Magyarországra utazom. Ha egészséged, időd engedi, akkor fölkeresnélek. Addig is

*sok szeretettel üdvözöl
és Flórának kézcsókját küldi
Sütő András*

Az említett Illyés vers-idézet a *Kortársban* az *Újévi ablak*. Két évvel később, amikor a Sütő írása, az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat!* kötetben is megjelent, már helyes szedéssel látott napvilágot a szöveg. Sütő András ezt a kötetet 1977 novemberében a következő ajánlással küldte el apámnak: „Illyés Gyula újévi ablakának hórácsei mögül küldi szeretettel – születésnapj jókívánsággal – Gyulának – Sütő András.”

Arra azonban nincs adat, hogy járt-e májusban Sütő Magyarországon. Kapcsolatuk folyamatosnak látszik ezekben az években, mert 1975 decemberéből való Sütő egy másik ajánlása az *Itt állok, másként nem tebetek* könyvébe: „Hát üss csak, ha mersz! Jó mindjárt az erősebbik, az én Fanyüvő Bátyám! Jó, hogy így szólhatunk mindéig – Illyés Gyulára gondolva. Szeretettel – Sütő András, Bp., 1975. XII. 12.”

A hetvenes évek vége azonban újra, egyre sötétebb árnyakat vetett. Sütő szerint Illyés „Válasz Herdernek és Adynak” című esszéje 1977-ben akkora pánikot keltett Bukarestben, mintha nagyhatalmi ígéret hangzott volna el javunkra határkérdésekben.” [...] „Illyés Gyula pedig támadások pergőtűzében folytatta, amit <irodalmon kívüli> ügyekben elkezdett.” [...] „Valamikor a hetvenes évek végén Ceaușescu utasítására újabb szigorú intézkedést hoztak ellene. Összes műveit be-

tiltották az országban. Könyveit kivonták a forgalomból, anatómia alá vetették köz-könyvtárakban és magánkönyvtárakban is. Valamely házkutatás közben előkerült Illyés-kötet súlyosan esett a latba.

E statáriális szellemi nagytakarítást az egész országban el kellett végezni. Illyésnek néhány munkáját román fordításban is árulták Szatmáron ugyanúgy, mint Bukaresten vagy Iasi városában. A Bukarestből – a Szövetkezeti Szövetség útján – szétküldött utasítás szerint záros határidőn belül kellett fölkatatni és eltüntetni az Illyés-műveket. Nagy bolondulás volt! A tisztogatóknak közel negyven év terméséből kellett leltárba venni, és jegyzőkönyvileg zúzdába irányítani klasszikus értékű műveket.”¹⁰

Ebből az időből való Sütő utolsó levele is a hagyatékban:¹¹

1977. július

Drága jó Gyula!

A megszólításból a „bátyám” – hisz 50-en túl egyazon nemzedék ege alatt vagyunk – engedelmekkel már félrevonulhat. Isten éltesen téged sokáig, hogy mindvégig együtt fümigáljuk Kháron ladikját.

Köszönöm szép, erősítő szavaidat a Tiszatájban.

Ha csináltam valamit: sorsunk nyomásán túl – Neked: példádnak köszönöm. És köszönjük sokan itt.

Az emberek nem is mulasztják el a nevedet – szigorú mércéként – újra, újra a szemünk elé állítani.

Ez is kötelez.

Ha egy nép eszményeinek illyési követelménye előttünk: azt jelenti, nem választottunk rosszul.

A régi szeretettel

ölel

Sütő András

Sütő András ötvenedik születésnapján Illyés Gyula *Sütő András nagy úton* című írásával emlékezett meg róla.⁽¹²⁾ A jelenkori magyar irodalom egyik legnagyobb vigaszának nevezi. ✎

J E G Y Z E T E K

A levelek: papírforgácsok. Még csak halványan sem érzékeltetik a személyes találkozások hangulatát.

De Sütő András Illyésről írt szavai semmit nem veszítettek erejükből. Csak emlékeztetőül idézem föl listájukat: Sorok Illyés Gyuláról, 1978. In Sütő András: *Évek, hazajáró lelkek*. Cikkek, naplójegyzetek. Bukarest, 1981, Kritérium Könyvkiadó, 215.

Sütő András gyászbeszéde Illyés Gyula ravatalánál, 1983. In *Illyés Gyula emlékkönyv*. Bp., 1984, Szépirodalmi könyvkiadó.

Kézfogások Illyés Gyulával. In Sütő András: *Szemet szóért*. Debrecen, 1993, 114–150.

Szemleli erődítményünk magos Illyés vára. 2002. In *Csak az igazat*. Tanulmányok Illyés Gyula születésének centenáriumán. Válogatta, szerkesztette Görömbei András. Bp., 2003, Kortárs Kiadó, 9.

- 1 Az „árnyakról” az *Erdélyi út* című írás egy 1945. szeptemberi – feltehetőleg kiadásra szánt – naplójegyzet tanúskodik, ez csak apám halála után jelent meg: *Naplójegyzetek, 1929–1945*. Budapest, 1986, Szépirodalmi Könyvkiadó, 383.
- 2 1 f., gépirat, boríték nélkül
- 3 Ablonczy László: *Nebéz átom*. Budapest, é.n., Nemzeti Könyvtár, 151.
- 4 1 f., gépirat, boríték nélkül
- 5 Kántor Lajos leírja, milyen Illyés művek jelentek meg Romániában az Illyés Gyula *Bátrabb igazságokért* című könyv előszavában. Kolozsvár, 1996, Korunk Baráti Társaság, 8.
- 6 Kézfogások Illyés Gyulával. Sütő András: *Szemet szóért*. Debrecen, 1993, 132–133.
- 7 1 f., gépirat, borítékkal. A borítékon a címezés: Illyés Gyula, Tihany, Ungaria, feladó: S. A. Vörösmarty 36, Tg. Mures Romania
- 8 Illyés Gyula: *Bátrabb igazságokért*, i. m.
- 9 1 f., gépirat, borítékján címezés: Illyés Gyula, Budapest, Józsefhegyi u. 9. Ungaria, feladó: Sütő András, Tirgu-Mures, Vörösmarty 36, Romania
- 10 Sütő András: *Szemet szóért*, i. m. 133, 134, 136.
- 11 1 f., kézírás, boríték nélkül
- 12 Sütő András nagy úton. *Tiszatáj*, 1977/6, *Naplójegyzetek, 1977–1978*.